

IZABELA RATMAŃ-LIWERSKA (Białystok)

INTROCEPCJA WZORU OSOBOWEGO SOCJALIZMU PRZEZ KOBIETY BIAŁOSTOCCZYŻNY

WSTĘP

Prezentowany materiał pochodzi z własnego programu badań nad aktywizacją wychowawczą w stowarzyszeniach. Oparty jest na wynikach sondażu diagnostycznego, jaki przeprowadziłam na Białostocczyźnie w marcu 1981 r. Celem sondażu było ustalenie stopnia introcepcji podstawowych wartości humanizmu socjalistycznego w świadomości kobiet. Artykuł omawia dwie kwestie: percepcję wzoru osobowego socjalizmu oraz koncepcję patriotyzmu¹. W sondażu zastosowano technikę ankietywania audytoryjnego (dobór celowy próby), w której użyto ankiety, opracowane przez T. Kościańskiego, do resortowych badań stosunków społeczno-demograficznych. Wykorzystano z niej tylko tę część danych, która obrazowała postawy świadomościowe respondentek.

W analizie zebranego materiału uwzględniono przede wszystkim zmienne środowiskowe i kryterium przynależności organizacyjnej, wyodrębniając w zbiorowości 1592 ankietowanych dwie grupy podstawowe (aktywistki Ligi Kobiet Polskich w środowisku miejskim i aktywistki Kół Gospodyń Wiejskich w środowisku wsi) oraz dwie porównawcze (kobiety nie zrzeszone w badanych stowarzyszeniach, ale z tego samego środowiska społecznego).

¹ Pozostałe kwestie związane z introcepcją wartości humanizmu socjalistycznego w świadomości kobiet można znaleźć w innych moich publikacjach. Patrz np.: Ratmań-Liwerska, *Badania nad światopoglądem działaczek stowarzyszeń kobiecych regionu północno-wschodniego*, Euhemer 1984, nr 1; teźże: *Podział ról w rodzinach aktywistek organizacji kobiecych Białostocczyżny*, *Wiś Współczesna* 1984, nr 4, s. 136.

1. PERCEPCJA WZORU OSOBOWEGO SÓCJALIZMU

W literaturze wyodrębnia się często pojęcie wzoru osobowego i ideału wychowawczego (H. Muszyński), modelu, wzorca i wzoru (A. Kłoskowska) oraz wzoru empirycznego i wzorca postulowanego (A. Kamiński)². Kryterium różnicujące stanowi rola teoretyczna lub praktyczno-wychowawcza, jaką ma spełnić konstrukcja pożądanych cech osobowości. Nie wdając się w wyjaśnianie subtelnych różnic w tych terminach, przyjmuje się za J. Szczepańskim, że wzór osobowy jest zespołem wyobrażeń odpowiadających różnym elementom struktury grup społecznych, powstającym w sposób konieczny w każdej grupie, na tle uniwersalnym, że pozwala się odczytać z biografii każdego człowieka w każdej epoce historycznej i na każdym poziomie rozwoju społecznego. Ten wzór to „ideał kulturowy osobowości”, model, według którego człowiek powinien kształtować swoje zachowania, ucieleśnienie pożądanych cech, które internalizuje jednostka³.

Wzór osobowy socjalizmu, określony w podstawowych dziełach klasyków marksizmu, materiałach ideologicznych i propagandowych, w teologii pedagogicznej, a także używany w badaniach naukowych nad introcepcją ideową, zawiera pewne ustalone i pryncypialne elementy składowe. A. Jasińska i R. Siemińska, badając wzory osobowe socjalizmu, do ich podstawowych cech zaliczyły: socjalistyczny stosunek do pracy i do własności, socjalistyczne postawy polityczne i obywatelskie, takie jak: egalitaryzm i demokratyzm, patriotyzm i internacjonalizm; takie postawy etyczne, jak: humanizm i wrażliwość na krzywdę społeczną, kształtowanie naukowego światopoglądu, samorealizację osobowości. W analizie socjologicznej autorki uwzględniły jednak tylko dwie charakterystyczne cechy, a mianowicie postawę aktywistyczną, przeciwstawioną bierności, oraz postawę kolektywistyczną ujmowaną jako przeciwieństwo indywidualizmu. Wskaźnikami tych dwóch kategorii były wypowiedzi — twierdzenia uzyskane w badaniach ankietowych od wylosowanych respondentów (próba reprezentatywna dla wszystkich mieszkańców Polski).

Badania te przeprowadzone w 1972 r. wykazały, że najwięcej zwolenników miały postawy aktywistyczne i nowatorskie. Skłonności kolektywistyczne miały podobny odsetek zwolenników co indywidualistyczne. Najwyższy stopień akceptacji postaw socjalistycznych wystąpił wśród osób

² H. Muszyński, *Ideał i cele wychowania*, Warszawa 1972, s. 24; A. Kłoskowska, *Wzory i modele w socjalistycznych badaniach rodziny*, *Studia Socjologiczne* 1962, nr 2; A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1972, s. 61.

³ J. Szczepański, *Wstęp*, [w:] F. Znaniecki, *Ludzie terazniejsi a cywilizacja przyszłości*, PWN, Warszawa 1974, s. 102; tenże, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970, s. 106.

młodych, mieszkańców miast, zatrudnionych poza rolnictwem, posiadających relatywnie wyższe wykształcenie i kwalifikacje, członków organizacji młodzieżowych i PZPR. Najbardziej postawy te przyjmowane były przez osoby starsze, mieszkające na wsi, o wykształceniu niepełnym podstawowym i nie należące do żadnych organizacji⁴.

K. Wenta, badając środowiskowe uwarunkowania wzoru osobowego obywatela Polski Ludowej, jaki występował w latach siedemdziesiątych na Pomorzu Zachodnim, porównywał wzorzec teoretyczny do wzoru deklarowanego i funkcjonalnego. Wśród cech wzorca teoretycznego, związanych ze stanowiskiem jednostki jako obywatela do państwa i socjalistycznego społeczeństwa, wymienił: patriotyzm, ideowość, internacjonalizm, zaangażowanie, fachowość, moralność, aspiracje, inteligencję i prezencję. Dla każdej z cech przyjął wskaźniki definicyjne (treści pojęć). Natomiast wzór osobowy deklarowany i funkcjonalny ustalił za pomocą wskaźników inferencyjnych zawartych w wypowiedziach respondentów (wywiady i ankiety).

Jego badania wykazały, że cechy wzorca teoretycznego zyskały aprobatę badanych, o czym świadczyła zbieżność cech deklarowanych z cechami wzorca teoretycznego. Zbieżność ta nie była uwarunkowana środowiskowo, występowała wyraźniej u młodzieży niż u osób starszych. Preferowano określone cechy, a więc: moralność, zaangażowanie, inteligencję i prezencję we wzorze funkcjonalnym, a we wzorze deklarowanym: patriotyzm, fachowość, moralność, inteligencję i aspiracje. Ogólnie autor zauważył dominację takich cech, jak: patriotyzm i fachowość. Preferencje związane były z wiekiem, płcią, wykształceniem i aktywnością społeczno-polityczną⁵.

Wzory osobowe socjalizmu ujmowano również w andragogice. K. Wojciechowski na przykład stwierdził, że w wychowaniu ludzi dorosłych najważniejsze jest uspołecznienie, wyrażające się w społecznej odpowiedzialności, świadomej dyscyplinie, przychylności wobec innych, odwadze cywilnej i głębokim zainteresowaniu pracą. Ideałem jest człowiek światły (wykształcony, inteligentny, logiczny), twórczy (dobry fachowiec, praktyczny, oszczędny, wydajny), uspołeczniony, miłujący wolność i doskonalący się, charakteryzujący się naukowym światopoglądem, sprawnością fizyczną i wrażliwością na piękno.

Wśród czynników kształtujących taką osobowość autor wymienił stowarzyszenia ideowo-socjalistyczne, prowadzące rzetelną i otwartą pracę. To właśnie w tej pracy tkwią wychowawcze możliwości uspołecznienia, bo

A. Jasińska, R. Siemieńska, *Wzory osobowe socjalizmu*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1978, s. 344 - 355.

⁵K. Wenta, *Wzór osobowy obywatela Polski Ludowej i jego środowiskowe uwarunkowania*, PWN, Warszawa—Poznań 1978, s. 12.

„człowiek, który aktywnie uczestniczy w pożytecznej sprawie, nie tylko służy tej sprawie, ale niepostrzeżenie sam się przekształca w lepszego człowieka, sam się wychowuje, szlachetnieje. Przynależność do stowarzyszenia winna świadczyć o tym, że dany człowiek pracuje nad sobą, że się doskonali i że oddziaływa na otoczenie”⁶.

Postanowiono sprawdzić, czy stopień percepcji wzoru osobowego socjalizmu zależy od przynależności kobiet do badanych stowarzyszeń, w których prowadzono określoną działalność ideowo-wychowawczą. Zainteresowano się również relacjami między propagowanymi (wzorce teoretyczne, określone wskaźnikami definicyjnymi) a realizowanymi wzorami osobowości (wzory deklarırowane, zinternalizowane i funkcjonujące, określone wskaźnikami inferencyjnymi).

Wskaźnikami cech osobowych wzoru realizowanego były wypowiedzi na następujące pytania:

— Jaki Pani zdaniem powinien być człowiek socjalizmu? Prosimy zbudować jego idealny wzór, wymieniając cechy, jakimi powinien się on charakteryzować.

— Czy wśród ludzi, znanych Pani osobiście, dostrzega Pani kogoś, kto całkowiście lub w znaczonej mierze odpowiada idealnemu wzorowi człowieka socjalizmu?

— Czy sądzi Pani, że w obecnych warunkach społecznych jest już możliwe życie według wzorca człowieka socjalizmu?

— Spotykamy się często z różnymi ogólnymi określeniami znaczenia słowo „socjalizm”. Co oznacza w Pani własnej opinii to słowo?

Tabela 1 prezentuje wypowiedzi-opinie respondentek, określając ideał człowieka socjalizmu. Uzyskano 5 typów wypowiedzi, wskazujących na odpowiedni rodzaj percypowanego wzoru człowieka. Wyróżniono więc kategorię: 1 — moralności i patriotyzmu, 2 — humanizmu i racjonalizmu, 3 — zaangażowania i kolektywizmu, 4 — internacjonalizmu i materializmu oraz 5 — ideowości. Kategoryzacji dokonano, opierając się na cechach wzorów deklarowanych w wypowiedziach. Pozycję wyróżnionych kategorii cech ustalono na podstawie ilości wypowiedzi im podporządkowanych, mierzonych wielkością odsetków wyboru. Starano się zachować oryginalne brzmienie i układ opinii sformułowanych swobodnie. Respondentki wymieniały po kilka różnych cech naraz, stąd określony ich układ.

Dominiującym, bo wybieranym przez większość kobiet (55,2%) we wszystkich grupach, okazał się wzór człowieka, mieszczący się w kategorii moralności i patriotyzmu. Takie cechy osobowe, jak: sprawiedliwość,

⁶ K. Wojciechowski, *Wychowanie dorosłych*, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, s. 109 - 144.

Tabela 1. Ideał człowieka socjalizmu

Pozycja odpo- wiedzi	Jaki Pani zdaniem powinien być człowiek socjalizmu?	Kobiety stowarzyszone						Kobiety nie stowarzyszone						% wyborów N = = 1592
		wieś (KGW)			miasto (LKP)			wieś			miasto			
		liczba: N = = 354	%	ranga	liczba N = = 404	%	ranga	liczba N = = 366	%	ranga	liczba N = = 468	%	ranga	
1	<i>Kategoria moralności i patriotyzmu</i> Sumienny. Uczciwy. Szlachetny. Sprawiedliwy. Rzetelnie pracujący dla dobra Ojczyzny, w czym wyraża się jego patriotyzm	166	47	1	212	52	1	250	68	1	252	54	1	55,2
2	<i>Kategoria racjonalizmu i humanizmu</i> Obiektywny w ocenach. Inteligentny i wykształcony. Kierujący się dobrem człowieka. Kulturalny	60	17	2	68	17	2	30	8	2	84	18	2	15,2
3	<i>Kategoria zaangażowania i kolektywizmu</i> Interes własny łączy z interesem ogółu. Jest pożyteczny dla społeczeństwa. Działacz	44	12	4	56	14	3	10	3	4	39	8	4	9,4
4	<i>Kategoria internacjonalizmu i materializmu</i> Człowiek przyjazny innym narodom. Internacjonalista i ateista. Wolny od przesądów	—	—	—	20	5	4	—	—	—	53	11	3	4,6
5	<i>Kategoria ideowości</i> Wierny sprawie socjalizmu. Akceptujący ustrój. Dbający o lepsze jutro	46	13	3	—	—	—	20	5	3	—	—	—	4,1
	Ogółem	316	89		356	88		310	84		428	91		88,5

uczciwość, szlachetność i sumienność wymieniano tu powszechnie. W parze z moralnymi zaletami osobowości szło preferowanie rzetelnej pracy dla dobra ojczyzny. Respondentki same określały pracę jako obowiązek patriotyczny. Drugą pozycję zajęły wypowiedzi wskazujące na cechy humanizmu i racjonalizmu (15,2% wyborów). Preferencja tych cech zaznaczyła się we wszystkich badanych zbiorowościach. Są to cechy uniwersalne i zawsze aktualne oraz nasilające się w czasach przełomów (Odrodzenie — Oświecenie itp.). Dopiero na trzecim miejscu uplasowały się cechy związane z postawami kolektywistycznymi i aktywistycznymi, jakież znamionują prawdziwego człowieka socjalizmu. Zaangażowanie i kolektywizm celów uznane zostały jednak przez kobiety we wszystkich badanych grupach.

W następnej kolejności uszeregowały się cechy określone kategorią internacjonalizmu i materializmu. Niestety, nie wymieniły ich zupełnie działaczki KGW, ani też pozostałe mieszkanki wsi, wypowiadające się w ankiecie. Jedynie w środowisku miejskim uwzględniono je w pewnym stopniu (5% LKP i 11% nie stowarzyszonych).

Również kategoria ideowości zaznaczyła się słabo (ostatnie miejsce rangowe). Cechy przyporządkowane jej nie wystąpiły z kolei w środowisku miejskim. Właściwe były raczej sformułowaniom działaczek KGW, niż kobietom nie zorganizowanym w tym stowarzyszeniu. Przewaga stanowiska ideowego u działaczek była jednak minimalna.

Należy zatem stwierdzić, że cechy wzorów propagowanych są znane respondentkom. Konstrukcja cech modelowych u respondentek zawiera te elementy, które uznano w literaturze za charakterystyczne dla osobowych wzorów socjalizmu, upowszechnianych współcześnie, a więc jest w niej: socjalistyczny stosunek do pracy i własności, socjalistyczna postawa obywatelska i polityczna, patriotyzm i internacjonalizm, postawa etyczna nacechowana humanizmem socjalistycznym, deklaracja aktywności społecznej oraz elementy światopoglądu naukowego⁷. Deklarowane elementy wzoru zawierają pod względem treściowym określenia składającego się na konwencję pojęcia „człowieka socjalizmu”.

Można zauważyć preferencję cech ogólnoludzkich i norm moralnych powszechnie uznawanych mieszczących się we wzorze „człowieka uczciwego i społecznie wartościowego”. Może to świadczyć o popularności i akceptacji właśnie takiego wzoru, a nie wzoru „człowieka przekształcającego rzeczywistość w duchu ideałów socjalistycznych”. Z drugiej strony jednak może to wynikać z pragnienia kompensacji nadwyreżonych dotychczasowych systemów wartości moralnych.

Ogólnie można uznać deklarowane wzory za realistyczne i pozytywne

⁷ Patrz: A. Jasińska, R. Siemieńska, *Wzory...*, s. 132.

styczne, dalekie od romantyzmu herbicznego bohaterstwa, w których zawarto zarówno akcenty indywidualistyczne, jak i kolektywistyczne. Zbieżność cech wzoru deklarowanego z cechami wzoru propagowanego świadczy o pewnej wiedzy politycznej na temat zasad społeczno-obywatelskiego bytowania w kraju o ustroju socjalistycznym. Okazało się, że zbieżność ta nie zależy od przynależności stowarzyszeniowej. Jest raczej uwarunkowana środowiskowo, co daje się zauważyć w przypadku cech ideowych, internacjonalistycznych i materialistycznych. Odchodzenie od idealizmu ku materializmowi jest charakterystyczne dla kobiet mieszkających w miastach, natomiast ideowość została odnotowana wyłącznie w środowisku wiejskim zamieszkania kobiet.

Tabele 2 i 3 dotyczą wzorów realizowanych. Pytania zadano po to, by stwierdzić, czy respondentki posługują się wzorami deklarowanymi. Jeśli potrafią posłużyć się własnym wyobrażeniem ideału człowieka socjalistycznego jako probierzem (układem odniesienia) dla oceny osobowości ludzi należących do zbiorowości, w której żyją, lub oceny warunków społecznych, w jakich egzystują, będzie to świadczyć o realizowaniu wzoru. Poza tym, jeśli przyznają, że w obecnych warunkach jest już możliwe życie według wzorca człowieka socjalizmu, to można będzie stwierdzić, że mają do naszej współczesnej rzeczywistości pozytywny stosunek. Oceny te wzbogacają wiedzę badacza na temat kulturowych ideałów osobowości zbiorowej.

Tabela 2. Zastosowanie wzoru deklarowanego do oceny osobowości ludzi

Czy wśród ludzi znanych Pani osobiście dostrzega Pani kogoś, kto całkowicie lub w znacznej mierze odpowiada idealnemu wzorowi człowieka socjalizmu?

	kobiety stowarzyszone				kobiety nie stowarzyszone			
	wieś (KGW)		miasto (LKP)		wieś		miasto	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
— Tak, znam kogoś, kto jest bardzo bliski temu wzorowi	56	16	70	17	46	13	54	12
— Tak, znam kogoś, kto jest bliski temu wzorowi, ale nie posiada pewnych ważnych jego cech	114	31	82	20	88	24	88	19
— Znam kogoś, kto posiada niektóre z tych cech, ale jest daleki od wzorca idealnego	80	23	110	27	76	21	82	18
— Nie znam nikogo, kto przypominałby ten wzorzec	48	14	48	12	82	22	118	25
— Nie umiem odpowiedzieć	56	16	68	17	66	18	118	25
Ogółem	354	100	378	93	358	98	460	99

Okazało się, że brak umiejętności stosowania deklarowanego wzoru w ocenie ludzi wystąpił przede wszystkim wśród kobiet nie stowarzyszonych w mieście (25%). W pozostałych grupach również wystąpił, lecz w mniejszym stopniu (16÷18%). Respondentki wybierały oceny nieekstremalne. Przekonane były raczej o tym, że w ich środowisku są ludzie posiadający pewne cechy ideału socjalistycznego, mało jest zaś takich, którzy odpowiadają wzorom propagowanym. Nieznaczną przewagę stanowiska negującego istnienie ludzi odpowiadających wzorowi idealnemu zaznaczyła się jednak u kobiet nie stowarzyszonych w środowisku miejskim. Dane liczbowe ilustrujące zagadnienie egzemplifikacji wzoru deklarowanego przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Zastosowanie wzoru deklarowanego do oceny warunków społecznych

	Czy sądzi Pani, że w obecnych warunkach społecznych jest już możliwe życie wg wzorca człowieka socjalizmu określonego przez Panią?							
	kobiety stowarzyszone				kobiety nie stowarzyszone			
	wieś (KGW)		miasto (LKP)		wieś		miasto	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
— Tak, jest w pełni możliwe	118	33	56	14	34	10	74	16
— Tak, jest możliwe, ale jeszcze nie w pełni,	84	24	96	24	114	31	84	18
— Jest możliwe, ale tylko w niewielkim stopniu	76	21	136	34	64	17	130	28
— Nie jest w ogóle możliwe	34	10	46	11	72	20	86	18
— Nie umiem odpowiedzieć	42	12	62	15	60	16	84	18
Ogółem	354	100	396	98	344	94	458	98

W ocenie danych (marzec 1981 r.) warunków społecznych za pomocą wzorca człowieka socjalizmu pewna liczba respondentek (12% KGW, 15% LKP oraz 16% nie stowarzyszonych na wsi i 18% nie stowarzyszonych w mieście) nie umiała się nim posłużyć. Większość kobiet jednak dokonała oceny. Nie były to oceny jednakowe. Stanowiska kobiet były rozbieżne. U działaczek KGW przeważało stanowisko afirmujące. Najwięcej ujemnych cech wystąpiło u respondentek z grupy kontrolnej w mieście. Stanowiska umiarkowanie pozytywne charakteryzowały działaczki LKP oraz respondentki z grupy kontrolnej wiejskiej. Można zatem stwierdzić, że osoby stowarzyszone skłonne były do ocen pozytywnych. Większy krytycyzm cechował kobiety w LKP niż w KGW. Szczegółowe przedstawienie stanowisk oceniających zawiera tabela 3.

Należało jeszcze sprawdzić, czy formułowanie i posługiwanie się wzorem „człowieka socjalizmu” wynika z posiadanej wiedzy respondentek. W jaki sposób więc określają pojęcie socjalizmu? Formuła pojęcia zawie-

rać powinna także ocenę tego ustroju, co może charakteryzować stosunek badanych kobiet do niego. Rozkład wypowiedzi ze względu na przynależność stowarzyszeniową i środowisko zamieszkania prezentuje tabela 4.

Zaznaczono w niej pozycję wyszczególnionych stanowisk opiniujących oraz miejsce rangowe dla poszczególnych zbiorowości. O pozycji odpowiedzi zdecydował odsetek wyborów zbiorowości generalnej, o randze natomiast pozycja odpowiedzi w zbiorowości przyporządkowanej.

Wystąpiły cztery typy wypowiedzi-opinii, z których trzy zawierały aprobatę różnych cech ustroju socjalistycznego, a jedna — ich dezaprobatę. Stanowiska afirmujące przeważały. Najbardziej powszechne w środowisku wiejskim okazało się stanowisko, w którym formułę socjalizmu oparto na cechach egalitarystycznych. Kobiety wiejskie, bez względu na przynależność stowarzyszeniową, łączyły swoje rozumienie socjalizmu ze sprawą równości i sprawiedliwości społecznej w podziale dóbr.

Respondentki ze środowiska miejskiego na pierwszym miejscu stawiały cechy moralno-ideowe, internacjonalistyczne i kolektywistyczne. Ich wypowiedzi podkreślały zalety humanizmu socjalistycznego. Braterstwo i pokojowe współżycie międzynarodowe oraz szczęście człowieka, osiągame przez pracę oraz przez realizację celów indywidualnych i społecznych, wymieniane tu były na pierwszym miejscu. Ogólnie stanowisko to zajęło drugą lokatę (35,8% populacji generalnej).

Cechy ekonomiczno-polityczne zdecydowały o wyróżnieniu kolejnego typu wypowiedzi charakteryzujących socjalizm. W taki sposób skłonne były określać pojęcie socjalizmu tylko kobiety ze środowiska wiejskiego oraz działaczki LKP w miastach. U kobiet nie stowarzyszonych w środowisku miejskim stanowisko to w ogóle nie wystąpiło.

Stanowisko negujące socjalizm zaznaczyło się w minimalnym stopniu, jednak we wszystkich badanych zbiorowościach. Opinia dezaprobująca oparta była na ocenie nieudolności władzy i przejawów patologii społecznej, zjawisk rzeczywiście zaistniałych w latach siedemdziesiątych i szczególnie nasilonych po pamiętnym sierpniu 1980 roku. Trudno byłoby liczyć na całkowitą afirmację ustroju w sytuacji kryzysu. To przecież byt kształtuje świadomość. Oczywiście, z teoretycznego punktu widzenia można określać pojęcie socjalizmu według jego cech modelowych, popisując się znajomością ekonomii politycznej. Jeśli jednak konkretyzujemy to pojęcie, odnosząc je do rzeczywistości, wtedy możemy dostrzec rozbieżność między tym, co postulowane, a tym, co realizowane w praktyce.

To właśnie kobiety w miastach, z trudem zdobywające żywność, a nie rolniczki produkujące ją, skłonne były do pejoratywnych ocen. Trzeba też jednak przyznać, że tendencja ta charakteryzowała je już wielokrot-

Tabela 4. Znaczenie słowa „socjalizm”

Pozycja odpowie- dzi	Co w Pani własnej opinii oznacza słowo „socjalizm”?	Kobiety stowarzyszone						Kobiety nie stowarzyszone						% wyborów N = = 1592
		wieś (KGW)			miasto (LKP)			wieś			miasto			
		liczba N = = 354	%	ranga	liczba N = 404	%	ranga	liczba N = = 366	%	ranga	liczba N = = 468	%	ranga	
1.	Ustrój równości wszystkich obywateli. Wszyscy są równo traktowani i równo dzieli się dobra. Ustrój sprawiedliwy o pięknych założeniach.	206	58	1	162	40	2	182	49	1	84	18	2	39,8
2.	Cóż lepsze życie obywateli. Możliwość pracy i osiągania celów. Wspólnota, współdziałanie i współodpowiedzialność. Dobro ogółu społeczeństwa i jednostek. Pokój między narodami. Uczciwość i praca dla kraju	38	11	3	170	43	1	136	37	2	226	48	1	35,8
3.	Państwowa własność środków produkcji. Kierownicza rola klasy robotniczej	42	12	2	14	3	3	30	8	3	—	—	—	5,4
4.	Utopia. Powrót to wspólnoty pierwotnej	8	2	4	8	2	4	12	3	4	36	8	3	4,2
	Ogółem	294	83		354	88		360	97		346	74		85,2

nie, co budzi niepokój, że ich krytycyzm jest może krytykanctwem. Bardziej wyważone sądy oceniające właściwe były działaczkom LKP, a przecież i one doświadczyły tych samych trudności egzystencjalnych, co i inne mieszkanki miast. To również wzmacnia ten niepokój.

Biorąc pod uwagę całość przeprowadzonych tu analiz, należy stwierdzić, że w opiniach respondentek dotyczących konstrukcji cech ideału człowieka socjalizmu i jego zastosowania, jak i w próbach wyjaśniania pojęcia socjalizmu i oceny warunków społecznych, przejawiała się na ogół adekwatna percepcja wzoru socjalizmu i społeczno-ideowe postawy respondentek. W formułowanych sądach oceniających wystąpiły prawie wszystkie naczelne wartości socjalistycznej ideologii. Świadczy to o zaistniałej internalizacji i funkcjonowaniu tych wartości. Przynależność do stowarzyszeń kobiecych nie jest tu czynnikiem różnicującym typ percepcji wzoru propagowanego. Tylko sporadycznie można było stwierdzić u aktywistek nieznaczną przewagę ideowości i uspołecznienia we wzorach realizowanych.

2. KONCEPCJA PATRIOTYZMU

O charakterze motywacji można sądzić na podstawie analizy stosunku człowieka do własnej ojczyzny. Jeśli w stosunku tym dominuje poczucie przynależności do określonej wspólnoty narodowej, pozytywne wartościowanie tej przynależności i chęć angażowania się w działania na rzecz spraw narodowych, to można mówić o patriotyzmie⁸. Umiłowanie ojczyzny bywa jednak różnie rozumiane. Najczęściej kojarzy się z gotowością narażania życia dla ratowania kraju i walką orężną z wrogiem o odzyskanie niepodległości. W dziejach naszego narodu takie pojmowanie patriotyzmu było jak najbardziej uzasadnione i utrwaliło się w świadomości Polaków. Na ogół uważa się, że polski patriota to człowiek niezwykle odważny i dzielny żołnierz, zdolny do poświęceń dla „świętej sprawy”.

Marksiści łączą pojęcie patriotyzmu z internacjonalizmem, wskazując na głęboki związek miłości ojczyzny, umiłowania wolności i niezawisłości własnego narodu, godności i poczucia dumy narodowej, gotowości do poświęcenia dla dobra narodu, umiłowania języka i kultury własnego kraju z wartościami internacjonalistycznymi: przyjaźnią i współpracą z innymi narodami, poszanowaniem ich kultury, braterstwem i solidarnością z ludźmi innych narodowości. W warunkach socjalistycznych próbuje się system wartości oparty na ścisłej więzi uczuć patriotycznych z internacjonalistycznymi, dążąc do jego urzeczywistnienia w praktyce. W programie

⁸ J. J. Wiatr, *Etyczny sens patriotyzmu*, Etyka 1969, nr 5, s. 27.

PZPR idee patriotyzmu i internacjonalizmu łączą się z zasadą jedności i solidarności z ruchem robotniczym i komunistycznym na świecie, z walką proletariatu wszystkich krajów, ze „zdecydowanym opowiedzeniem się po stronie sił postępu, wolności, pokoju i socjalizmu we współczesnym świecie”⁹.

Interpretacja patriotyzmu ulega względnie stałemu trendowi ewolucji. Jak wykazują dotychczasowe badania, tradycyjne pojmowanie patriotyzmu jako gotowości narażania życia dla ojczyzny w potrzebie ustępuje miejsca interpretacji, zgodnie z którą patriotyzm oznacza aktywne uczestnictwo w działaniach na rzecz społeczeństwa jako całości w warunkach pokojowych. O patriotyzmie świadczy więc „sumienna, dobrze wykonywana praca na co dzień” (pierwsze miejsce), „uczciwość, troska o dobro społeczny” (drugie miejsce), „żywa reakcja na wszelkie zauważone zło społeczne” (trzecie miejsce). W dalszej kolejności cechą patriotyzmu, według respondentów, jest „gotowość narażania życia dla ojczyzny”, „przwiązanie, chęć poznania polskiej tradycji i historii”, „podporządkowanie się, posłuszeństwo wobec władzy”, „sympatia dla zaprzyjaźnionych narodów” i „niechęć do innych, wrogich Polakom narodów”¹⁰. Jeśli chodzi o interpretację internacjonalizmu, to badania wskazują, że w postawach Polaków przełamują się pewne „tradycyjne, ukształtowane przez historię sympatie lub niechęci” i „nowe, intensywnie propogowane hasła przyjaźni i sojuszów”¹¹.

W niniejszych badaniach starano się ustalić interpretację patriotyzmu przez respondentki za pomocą określenia: 1 — „powinności patriotycznych obowiązujących każdego Polaka”, 2 — „cech, które musi bezwzględnie spełniać jednostka, by można ją było nazwać Polakiem (Półką)”, 3 — „z czego my Polacy możemy być dumni”. Pytanie o powinności patriotyczne miało charakter otwarty, natomiast pytania o cechy Polaka i motywy dumy narodowej były pytaniami zamkniętymi, z możliwościami wyboru określonej kategorii odpowiedzi, co ułatwiło wykonanie zadania.

Rozkład wypowiedzi dotyczących powinności patriotycznych, a więc określających sposób interpretacji patriotyzmu oraz zróżnicowanie tych wypowiedzi w zależności od przynależności stowarzyszeniowej i środowiska zamieszkania przedstawia tabela 5.

Na pierwszym miejscu uplasowało się „tradycyjnie” rozumienie patriotyzmu jako „wiernej służby dla ojczyzny, znajdującej się w potrzebie”. W określeniach takich, jak: „obrona przed wrogiem”, „wyzwolenie

⁹ A. Jasińska, R. Siemieńska, *Wzory...*, s. 331.

¹⁰ Tamże, s. 329 - 334.

¹¹ Tamże.

Tabela 5. Sposób interpretacji patriotyzmu

Pozycja odpowie- dzi	Na czym, Pani zdaniem, polegają powinności patriotyczne obowią- zujące Polaka?	Kobiety stowarzyszone						Kobiety nie stowarzyszone						% wyborów N = = 1592
		wieś (KGW)			miasto (LKP)			wieś			miasto			
		liczba N = = 354	%	ranga	liczba N = = 404	%	ranga	liczba N = = 366	%	ranga	liczba N = = 468	%	ranga	
1	Służyć wiernie ojczyźnie i w po- trzebie jej bronić. Walczyć o do- bro ojczyzny	70	20	2	196	48	1	130	36	1	120	26	2	32,4
2	Pracować dla siebie i dobra oj- czyzny	92	26	1	66	16	3	40	11	4	164	35	1	22,7
3	Znać i miłować historię i kulturę narodową	64	18	3,5	72	18	2	100	27	2	24	5	4	16,4
4	Być uczciwym, sprawiedliwym, pracowitym. Posiadać godność własną. Postępować tak, by nie splamić imienia Polaka. Prze- strzegać Konstytucji. Być od- powiedzialnym za losy kraju	64	18	3,5	42	10	4	78	21	3	64	14	3	15,6
5	Doceniać zdobycze socjalizmu. Akceptować ustrój. Uznawać ideę internacjonalizmu sociali- stycznego	22	6	5	12	4	5	—	—	—	—	—	—	2,1
6	Utożsamiać patriotyzm z kato- licyzmem	—	—	—	6	2	6	—	—	—	22	4	5	1,8

U w a g a: W kolumnie I określono liczbami porządkowymi pozycję danej interpretacji patriotyzmu mierzonej wielkością łódsetków wyborów, od najwyższej do najniższej. Wzięto w tym wypadku pod uwagę opinie wszystkich grup respondentów, wyróżnionych ze względu na przynależność do badanych stowarzyszeń i środowisko zamieszkania.

z niewoli”, „walka orężna o niepodległość”, wiązano ideę patriotyczną z walką zbrojną w warunkach zagrożenia bytu narodowego. W przeciwieństwie do badań A. Jasińskiej i R. Siemieńskiej z 1972 r., w których taka interpretacja znalazła się dopiero na czwartym miejscu, w badaniach niniejszych, przeprowadzonych w 1981 r., okazała się najbardziej popularna (32,4⁰/o).

Był to znamieny rok, pełen niepokojów społecznych, w którym niektórzy szykowali się do ryzykownego porachunku z domniemanym wewnętrznym wrogiem Rzeczypospolitej i nie ukrywali swego niechętnego stosunku do zewnętrznych sojuszków socjalistycznej Polski; ba — wielu wątpiło w sens istniejącego ustroju. Panujące nastroje mogły okazać się czynnikiem formującym nowe spojrzenie na sprawę powinności obywatelsko-patriotycznych.

Zdziwienie budzi jednak to, że myślenie o nich w kategoriach walki wystąpiło tak silnie u kobiet, z natury swej podobno mniej agresywnych od mężczyzn i znanych z uczuć pacyfistycznych. Może więc nie w płaszczyźnie ideowej należałoby upatrywać przyczyn takiego myślenia, ale np: w skłonności do stereotypowego i szablonowego formułowania sądów o czymś, co zna się z literatury i podręczników szkolnych. Wszak mało w tym było wzorów patriotyzmu w wymiarach współczesnych. Także historyczne doświadczenia przeszłych pokoleń, wyrażające się w walce zbrojnej „za naszą i waszą wolność”, mogły zaważyć na takiej, a nie innej interpretacji.

Tradycyjny sposób rozumienia patriotyzmu charakteryzował zwłaszcza działaczki LKP i kobiety z grupy kontrolnej wiejskiej (pierwsze miejsce na skali rangowej). Natomiast z satysfakcją należy stwierdzić, że działaczki KGW utożsamiały patriotyzm głównie z „pracą dla siebie i dobrojczyzny”, a więc w warunkach pokojowych sens patriotycznych powinności upatrują w aktywnych działaniach na rzecz społeczeństwa, wiążąc je z właściwym dla siebie zdrowym rozsądkiem i praktycyzmem.

Należy jednak zastanowić się, czy rzeczywiście rok 1981 oznaczał warunki pokojowe? Raczej nie. Czy zatem bunt robotników w formie strajków i manifestacja oburzenia kobiet w postaci „marszów głodowych” i zamieszki uliczne młodzieży były uzasadnione?

W środkach masowego przekazu oceniono je pejoratywnie. Naszym zdaniem protest przeciwko niesprawiedliwości społecznej i wynaturzeniom socjalizmu musiał się pojawić. Rzecz w tym jednak, w jakiej formie? Postawa bierności lub rezygnacji byłaby równie nieadekwatna, co i postawa agresji. Rozumnie więc było zająć się systematyczną pracą, przynoszącą pożytek społeczny. Być może, że właśnie do takiego wniosku doszły gospodynie wiejskie stowarzyszone w swoich kołach, które prze-

cież nie mogły w inny sposób zmanifestować swej troski o byt swoich dzieci i los kraju. Wyjaśnić tę sprawę dalsza analiza.

Na trzecim i czwartym miejscu w skali rangowej pojawiło się inne tradycyjne rozumienie patriotyzmu, w którym do powinności obywatelskich zaliczono „umiłowanie polskiej tradycji i obyczajów”, „poznanie historii i kultury narodowej”. Jest to zbieżne z wynikami analiz przeprowadzonych przez innych badaczy zagadnienia¹², co świadczy o utrzymującej się pewnej jednolitości, lecz nie powszechności poglądów, co do rozumienia miłości ojczyzny w kategorii historyczno-obyczajowej. I to stanowisko właściwe było raczej kobietom stowarzyszonym w LKP niż w KGW oraz kobietom z grupy kontrolnej w środowisku miejskim.

Również trzecią i czwartą pozycję rangową zajęły powinności patriotyczne, związane z etycznymi cechami osobowości. Podkreślano dobitnie, że „Polak powinien być uczciwy, pracowity i sprawiedliwy, godnie reprezentujący swój naród”, „odpowiedzialny za los swego kraju i przestrzegający zasad Konstytucji”. Patriotyzm w kategorii etyczno-prawnej wystąpił w formule werbalnej we wszystkich grupach kobiet. Jest to zatem zjawisko charakterystyczne, choć jeszcze nie zaznaczone silnie (15,6⁰/0).

Tym razem można mieć pewność, że ma to swoje źródło w wydarzeniach początku lat osiemdziesiątych, gdy sprawujący władzę aparat partyjno-rządowy skompromitował się w oczach opinii publicznej, nadwyrężając dotychczasowe dobre imię Polaków w świecie.

Okazało się, że respondentki wiążą również patriotyzm z ideą socjalizmu i internacjonalizmu, doceniając jej walory. Stanowisko to, które można by odnieść do kategorii ideologiczno-politycznej, charakteryzowało jedynie kobiety stowarzyszone: w KGW (6⁰/0) i LKP (4⁰/0). Zajmowało jednak dopiero piątą pozycję rangową. Bez względu na to trzeba przyznać, że działaczki organizacji kobiecych w tym trudnym dla kraju okresie stanęły na wysokości zadania.

Niestety, część z nich (2⁰/0 stowarzyszonych w LKP) całkowicie utożsamiała patriotyzm z wartościami religii katolickiej, twierdząc, że „tylko ona wnosi do życia ludzi naprawdę cenione wartości i nikt jej w tym nie zastąpi”. W podobnej kategorii etyczno-chrześcijańskiej, związanej z doktryną Kościoła, mieści się także część wypowiedzi kobiet z grupy kontrolnej w środowisku miejskim (5⁰/0). Ogólnie jednak ta interpretacja zajmuje najniższą pozycję rangową (1,8⁰/0 wszystkich wypowiedzi).

Pytanie o to, jakie cechy musi bezwzględnie spełniać jednostka, aby można ją było nazwać Polakiem (Polką), nie sprawiło respondentkom większych kłopotów. Wypowiedziały się prawie wszystkie. Ułatwiła to

¹² J. Szacki, *Polacy o sobie i innych narodach*, OBOP i SP nr 88, Warszawa 1969.

tabelaryczna forma zgrupowania cech, które należało określić jednym z pięciu stopni nasilenia imperatywności (1 — warunek konieczny i wystarczający, 2 — warunek konieczny i niewystarczający, 3 — warunek niekonieczny i niewystarczający, lecz pożądany, 4 — warunek niekonieczny i niewystarczający, a także obojętny, 5 — trudno mi powiedzieć). Zastosowana gradacja cech umożliwiła przeprowadzenie analizy patriotyzmu respondentek w sposób dokładniejszy.

Bez względu na przynależność organizacyjną i miejsce zamieszkania ponad połowa ankietowanych (66% stowarzyszonych i 58% nie stowarzyszonych na wsi oraz 60% stowarzyszonych i 61% nie stowarzyszonych w mieście) zdecydowanie (warunek konieczny i wystarczający) wybrała określenie: „powinien czuć się Polakiem”. Jest to rzeczywiście cecha na tyle uniwersalna, że mogą ją uznać wszyscy. Wskazuje na więź uczuciową z krajem ojczystym i polską narodowością, jakieś swoiste braterstwo współplemieńców, którzy czasem wygnani na obczyznę, zmuszeni do posługiwania się językiem kraju, w którym przyszło im spędzić życie, tak różniące się od naszych obyczajów i tradycji, czują się nadal członkami tej społeczności i terytorium, które opuścili.

Co do innych cech polskości, nie było już takiej jednomyślności. Uplasowały się różnie. W zasadzie cechy te nie oznaczały odstępstwa od ogólnie przyjętej definicji Polaka. Złożyły się na nią takie określenia, jak: „powinien szanować polskie obyczaje” (50% stowarzyszonych w LKP i 58% stowarzyszonych w KGW oraz 46% nie stowarzyszonych na wsi i 51% nie stowarzyszonych w mieście), „powinien mówić po polsku” (53% nie stowarzyszonych na wsi, 52% nie stowarzyszonych w mieście oraz 50% stowarzyszonych w KGW i 49% stowarzyszonych w LKP), „powinien mieć obywatelstwo polskie” (52% nie stowarzyszonych w mieście i 49% stowarzyszonych w LKP oraz 48% nie stowarzyszonych na wsi i 47% stowarzyszonych w KGW), „powinien czcić nasze tradycje, bohaterów narodowych, przeszłość historyczną, powinien znać przeszłość Polski i ważne fakty z jej historii” (56% stowarzyszonych w KGW i 50% nie stowarzyszonych na wsi oraz 48% zarówno stowarzyszonych w LKP, jak i nie stowarzyszonych w mieście).

Pewne odchylenie od tej interpretacji polskości zaznaczyło się u kobiet stowarzyszonych w KGW, które wprawdzie uznały wymienione cechy za ważne, jednak uszeregowwały je w innej kolejności, a ponadto wymieniły na priorytetowym miejscu cechę, która u innych kobiet uplasowała się na przysłowiowym szarym końcu. Działaczki wiejskiej organizacji kobiecej uznały, że Polak, oprócz tego, że powinien czuć swój związek z ojczyzną (I pozycja cechy), „powinien traktować ustrój socjalistyczny w Polsce za bezwzględny warunek utrzymania niepodległości i rozwoju Polski” (II pozycja cechy). Ponad połowa aktywistek wiejskich

(65^{0/0}) zdecydowała się określić powinności obywatelskie w ten sposób, podczas gdy kobiety z grupy kontrolnej wiejskiej — w mniejszości (47^{0/0}). Cecha polskości, łączona z socjalistycznym rozumieniem obowiązków patriotycznych, uszeregowana się dopiero na piątej pozycji u nie stowarzyszonych na wsi, natomiast na siódmej pozycji *ex equo* u stowarzyszonych w LKP i nie stowarzyszonych w grupie kontrolnej wiejskiej.

Wypada zatem stwierdzić, że działaczki KGW, już po raz drugi w analizie patriotyzmu kobiet, charakteryzuje postawa ideologiczna nacechowana umiłowaniem własnego narodu, jego kultury i języka oraz przekonaniem, że sprawa niepodległości, bezpieczeństwa i pomyślności Polski związana jest z socjalizmem. Jest to postawa afirmująca ustrój Polski Ludowej. Wyraża się w niej zrozumienie obowiązków podyktowanych przynależnością do narodu, wśród których do najważniejszych należy podporządkowanie swoich indywidualnych interesów — interesom ogólnospołecznym. Taka postawa w literaturze¹³ nazywana jest „nowoczesnym patriotyzmem socjalistycznym”.

Już poprzednio okazało się, że funkcyjne członkinie KGW racjonalnie i adekwatnie do warunków rzeczywistości wjął powinności patriotyczne z aktywnym działaniem na rzecz socjalistycznej Polski. Niestety, pozostałe grupy respondentek cechuje bardziej tradycyjne rozumienie patriotyzmu, w którym ideologiczne względy zaznaczają się słabo. Ogólnie jednak można powiedzieć, że ankietowane związane są silnymi więzami uczuciowymi z ojczyzną. Cenią wartości polskiej kultury i języka. Są przekonane, że prawdziwy Polak powinien czcić naszą przeszłość historyczną i tradycje. Znajomość faktów historycznych, cześć dla bohaterów narodowych i przestrzeganie obyczajów polskich okazały się ważniejsze niż współczesność, w której takie powinności, jak: akceptacja uspołecznienia większości środków produkcji, szacunek dla mienia społecznego, praca dla powiększenia ilości wspólnie posiadanych dóbr i tworzenie własnej wizji przyszłości ekonomicznej, społecznej, politycznej i kulturalnej Polski Ludowej, nie znajdują u respondentek właściwego uznania. Zajmują dalekie pozycje pod względem wskazań i najwyraźniej nie są uważane za warunek konieczny i wystarczający.

Pewne przełamanie w postawach jest dostrzegane u działaczek w środowisku wiejskim, które zbliżają się bardziej do nowoczesnej interpretacji cech patriotyzmu. U działaczek w środowisku miejskim natomiast przeważa tradycyjne rozumienie miłości ojczyzny. Trzeba jednak stwierdzić, że respondentki, chociaż nie zawsze jednomyślne w afirmacji socjalistycznych cech patriotyzmu, nie negują ich. Uważają bowiem, że są to

¹³ J. J. Wiątr, *Naród, patriotyzm, internacjonalizm*, PWN, Warszawa 1970, s. 30-32.

cechy co najmniej pożądane (warunek niekonieczny i niewystarczający, lecz pożądany). Czy trzecia próba określenia patriotyzmu respondentek potwierdzi wnioski z pierwszej i drugiej (I — powinności patriotyczne, II — cechy Polaka)?

Analiza dumy narodowej wykazała, że respondentki w podobny pozytywny sposób oceniły te osiągnięcia Polaków, które związane są z chlubną przeszłością. Ankietowane uważają, że Polacy mogą być bardzo dumni z działalności naszych żołnierzy-patriotów, przelewających krew w walkach narodowowyzwoleńczych, z piękna naszych krajobrazów i walorów przyrody, z przetrwałych do dzisiaj zabytków i dowodów dawnej świetności narodu. Na najwyższe uznanie zasłużyła także przyjaźń i współpraca z krajami socjalistycznymi, co już związane jest ze współczesnością. Są to powszechne (ok. 80 - 90% respondentek) i zdecydowanie pozytywne oceny.

Większość jednak motywów zaproponowanych do oceny nie zasłużyła, zdaniem respondentek, aż na tak wysoką aprobatę. Stwierdziły one bowiem, że z osiągnięć nauki, techniki i sztuki w przeszłości mogą być tylko „dość dumni”. Podobnie oceniane są przez nie osiągnięcia naszych artystów, pisarzy, malarzy, filmowców i sportowców współczesnych oraz polityka wobec krajów Trzeciego Świata i współpraca gospodarczo-kulturalna z krajami kapitalistycznymi. W tej umiarkowanie pozytywnej ocenie mieści się także przekonanie, że inne narody darzą nas szacunkiem.

Pewien niuans w ocenach wystąpił w odniesieniu do takich przedmiotów wartościowania, jak: „ustrój socjalistyczny naszego kraju”, „nasza przeszłość, całe losy narodu”, „nasza siła wojskowa stojąca na straży kraju”. Motywy w stosunku do tych przedmiotów, globalnie (we wszystkich grupach kobiet) umiarkowanie pozytywne (możemy być dość dumni), w przypadku kobiet stowarzyszonych w środowisku wiejskim okazały się zdecydowanie pozytywne (możemy być bardzo dumni).

W odniesieniu do „pracowitości i uzdolnienia do pracy członków naszego narodu” można odnotować jeszcze większą ambiwalencję uczuć. Podczas gdy cecha ta u działaczek wiejskich oceniona była umiarkowanie pozytywnie, to u pozostałych kobiet, zarówno w środowisku wiejskim, jak i miejskim, nie zasłużyła na pozytywną ocenę („nie mamy raczej powodów do dumy”). Analogiczna sytuacja wystąpiła w przypadku motywu „że nasza kultura rozwinie się w przyszłości”, gdy okazało się, że wyjątkowo tylko Liga Kobiet Polskich oceniła go umiarkowanie pozytywnie, natomiast u innych kobiet wywołał głównie niezdecydowanie lub umiarkowaną negację.

Można zatem przypuścić, że stowarzyszenie kobiece specyfikuje typ wartościowania przedmiotów dumy narodowej w kierunku większej afir-

macji cech naszej współczesnej, socjalistycznej Polski. Jednak widoczne to jest bardziej w środowisku wiejskim.

Niestety, nie wszystkie zjawiska naszej rzeczywistości zasłużyły na pozytywną ocenę. Przeważająca większość kobiet wypowiedziała się negatywnie o „uczciwości Polaków w codziennym życiu i w stosunkach między ludźmi” (80% stowarzyszonych i 77% nie stowarzyszonych w mieście oraz 64% stowarzyszonych i 57% nie stowarzyszonych na wsi), o „poziomie materialnych warunków życia przeciętnego Polaka” (79% stowarzyszonych i 82% nie stowarzyszonych w mieście oraz 62% stowarzyszonych i 69% nie stowarzyszonych na wsi), o „szybkości rozwoju ekonomicznego naszego kraju” (79% stowarzyszonych i 84% nie stowarzyszonych w mieście oraz 64% stowarzyszonych i 71% nie stowarzyszonych na wsi).

Co do zjawisk związanych z polityką, wystąpiła dezaprobata („całkiem nie mamy powodów do dumy”), natomiast w przypadku zjawisk odnoszących się do cech osobowych i warunków życia członków naszego społeczeństwa dezaprobata zaznaczyła się w sposób umiarkowany („nie mamy raczej powodów do dumy”).

Były również takie kwestie, które sprawiły respondentkom kłopot w ocenianiu. Zdania były podzielone, m.in. w stosunku do prognozy rozwoju naszego kraju w dziedzinie gospodarczej. Na ogół oceniono ją negatywnie (64% stowarzyszonych i 61% nie stowarzyszonych w mieście oraz 38% stowarzyszonych i 50% nie stowarzyszonych na wsi). Jednak w prawdziwej rozterce znalazły się kobiety wiejskie, z których aż 25% nie potrafiło zająć określonego stanowiska. Z kolei z tych osób, które wypowiedziały się (głównie działaczki KGW), połowa była zdania, że nie jest to powód do dumy, a połową miała akurat odwrotny pogląd w tej sprawie. Również „stopień równości pomiędzy ludźmi, który dotychczas osiągnęliśmy w naszym kraju” oceniono ambiwalentnie. Część osób uważała, że z tego „nie mamy raczej powodów do dumy” (55% stowarzyszonych i 53% nie stowarzyszonych w mieście oraz 45% stowarzyszonych i 48% nie stowarzyszonych na wsi), a część innych, że właśnie jest to powód do umiarkowanej oceny pozytywnej („dość dumni”) — 37% stowarzyszonych i 38% nie stowarzyszonych w mieście oraz 45% stowarzyszonych i 37% nie stowarzyszonych na wsi.

Można przypuścić, że problemy polityki zagranicznej nie są dostatecznie znane w środowisku kobiecym i stąd duży odsetek (20 - 40%) odpowiedzi: „nie umiem ocenić”. Podobnie przedstawia się sprawa oceny kwestii futurologicznych, dotyczących ekonomiki i kultury kraju. Uchylenie się w tym przypadku od odpowiedzi wartościującej może być spowodowane nie tylko brakiem rozeznania, lecz również niestabilnością naszej gospodarki.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że respondenci charakteryzują się wysokim stopniem patriotyzmu, przejawiającym się w umiłowaniu ojczystego kraju, dumie z jego przeszłości i uczuć troski o jego przyszłość. Jest to już ten typ patriotyzmu, w którym obok elementów tradycyjalnych zaznaczają się elementy związane z nowoczesnym pojmowaniem obowiązków wobec ojczyzny. Niektóre zjawiska ocenione zostały pejoratywnie, lecz wydaje się, że spowodowane to zostało racjonalnymi pobudkami i realną oceną rzeczywistości, która nie we wszystkim zasługuje na afirmację. Prawdziwy patriota umie dostrzec panujące zło i czynić mu się przeciwstawiać. Krytycyzm respondentek można uznać za akt takiego przeciwstawienia się.

Przykładem zastosowanej krytyki może być także odpowiedź na pytanie postawione ankietowanym: „Czy Pani zdaniem istnieją w naszym społeczeństwie nierówności społeczne?” Większość ankietowanych (54% stowarzyszonych i 55% nie stowarzyszonych na wsi oraz 60% stowarzyszonych i 66% nie stowarzyszonych w mieście) stwierdziła, że istnieją znaczne nierówności społeczne. Tylko znikoma część kobiet (10% stowarzyszonych i 7% nie stowarzyszonych na wsi oraz 1% stowarzyszonych i 2% nie stowarzyszonych w mieście) w ogóle nie dostrzega tego, istniejącego przecież niepokojącego zjawiska.

Изабела Ратман-Ливерска

ИНТРОПЕЦИЯ ОБРАЗА ЛИЧНОСТИ СОЦИАЛИЗМА ЖЕНЩИНАМИ БЕЛОСТОКСКОГО РАЙОНА

В статье обсуждаются результаты диагностического опроса, проведённого в северо-восточном районе Польши, а точнее в Белостокском районе, в марте 1981 года. Его целью было определение степени интропции образа личности в сознании женщин с точки зрения их принадлежности к организации и к среде по месту жительства.

Автор старалась определить род и характер сформулированных опрошенными образцов (первая часть статьи). Она подвергла подробному анализу концепцию патриотизма как основного составного элемента исследуемого образа личности (вторая часть статьи).

В высказываниях женщин проявилась в общем адекватная перцепция образа личности социализма и общественно-идейной позиции, однако организационная принадлежность в противоположность к среде по месту жительства оказалась фактором незначительно дифференцирующим их тип и напряжение.

IZABELA RATMAN-LIWERSKA

INTROCEPTION OF SOCIALISM-CREATED PERSONALITY MODEL IN WOMEN
FROM BIAŁYSTOK PROVINCE

This article reviews the findings of a survey held in Poland's north-eastern region of Białystok in March, 1981. Its object was to establish the degree to which the personality model promoted by socialism is present in the consciousness of women depending on their association and immediate milieu.

The first part of this article specifies the kind and nature of personality patterns supplied by respondents. The authoress analyzes in detail the concept of patriotism as the basic constituent of the personality model under study (second part of the article).

The women were found to demonstrate, in general, an adequate preception of socialism-created personality model and social-ideological postures. However, the women's membership in organizations, as distinct from their habitation milieu, turned out to be a factor slightly differentiating the type and intensity of that perception.

IZABELA RATMAN-LIWERSKA

L'INTROJECTION DU MODÈLE DE L'INDIVIDU DU SOCIALISME PAR LES
FEMMES DE LA RÉGION DE BIAŁYSTOK

L'article commente les résultats du sondage diagnostique qui a été effectué dans la région nord-est de la Pologne, concrètement dans la région de Białystok, en mars 1981. Son but était de préciser le degré d'introjection du modèle de l'individu du socialisme dans la conscience des femmes selon leur adhésion aux associations et le milieu de leur habitation.

L'auteur cherche à caractériser le genre et le caractère des modèles formulés par les répondantes (la première partie de l'article). Elle a analysé avec détail la conception du patriotisme comme principal élément composant le modèle de l'individu analysé (la deuxième partie de l'article).

Dans les déclarations des femmes on a observé en général une perception adéquate du modèle de l'individu du socialisme et les attitudes socio-idéologiques, alors que l'adhésion aux organisations contrairement au milieu de leur habitation s'est avéré être un facteur différenciant insensiblement leur type et leur intensité.